

İRİ ŞƏHƏRLƏRDƏ PARKLARIN LAYİHƏLƏNDİRİLMƏ PROSESİNƏ TƏSİR EDƏN SOSIAL VƏ EKOLOJİ ASPEKTLƏR

Mustafayeva Fidan Vaqif qızı- m.ü.f.d., Memarlığın əsasları kafedrası, AzMİU,
fidan.mustafayeva@azmiu.edu.az

Xülasə. Böyük şəhərlərdə park tipli rekreasiya zonalarının layihələndirmə prosesinin başlanğıcında sağlam və estetik şəhər mühiti yaratmaq, əhalinin ekoloji əsaslanmış tələblərini ödəmək üçün ərazinin sosial və ekoloji amilləri təhlil olunmalıdır. Bu tədbirlər nəticəsində təşkil olunmuş ekoloji sağlam şəhər sakinlərinin iqlim tarazlığına istiqamətlənmiş problemlərinin həlli ilə yanaşı, həm də əhalinin qarşılıqlı ünsiyyəti və ekoloji maariflənməsi dəstəklənir. Böyük şəhərlərdə mövcud rekreasiya zonalarının timsalında biomüxtəliflik və təbii landşaft elementlərini mühafizə edən parklar şəhər əhalisinin ekoloji əsaslanmış, keyfiyyətli həyat fəaliyyətini təmin edir. Böyük şəhərlərdə əhalinin həyat fəaliyyəti, sosial inkişafı rekreasiya zonaları və onları əhatə edən yaşayış zonalarının landşaft həllinin balanslı önəmli faktorlar sırasındadır. Şəhər və memarlıq mühiti faktorunun əsas inkişaf göstərici kimi böyük şəhərlərin rekreasiya zonalarının landşaftının yenidənqurması prosesini qeyd edə bilərik. Son illər Azərbaycanın böyük şəhərlərində territorial inkişaf üçün nəzərdə tutulmuş tədbirlər sırasına bir neçə yaşayış məskəninə birbaşa tabe olaraq ümumi şəhər karkasının bir hissəsini təşkil edən parkların salınması tendensiyası daxil olur.

Açar sözlər: iri şəhərlər, rekreasiya zonaları, şəhər mühiti, ekoloji aspekt, territorial inkişaf

SOCIO- ENVIROMENTAL ASPECTS AFFECTING THE DESIGN OF PARKS IN LARGE CITIES

Mustafayeva Fidan Vagif- PhD in architecture, department of Basics of architecture, AzUAC,
fidan.mustafayeva@azmiu.edu.az

Abstract. At the beginning of the design process for park- type recreational areas in large cities, it is necessary to analyze the social and ecological basis of the territory in order to create a healthy and aesthetic urban environment and meet the ecologically sound needs of the population. The events organized as a result of these events not only solve the environmentally oriented problems of city residents, but also support the interaction of the population and environmental education. Parks that protect biodiversity and elements of the natural landscape, using the example of existing recreational areas in large cities, provide an environmentally friendly and high- quality life for the urban population. The vital activity and social development of the population of large cities is one of the important factors in the balance of recreation areas and the landscape of the surrounding residential areas. The main indicator of the development of the urban and architectural environment is the process of landscape reconstruction of recreation areas in large cities. In recent years, territorial development measures in large cities of Azerbaijan include a trend towards the creation of parks that are part of an overall urban structure directly subordinate to several localities.

Keywords: big cities, recreation zones, urban environment, ecological aspect, territorial development

Giriş. Rekreasiya zonaları, xüsusi ilə parkların təşkilinin dominant faktoru olan landşaft memarlığı şəhər və şəhəratrafi ərazilərin funksional- ərazi təşkili, şəhər mühitində parkların ekoloji və sosiosial aspektlərinin yaranmasına təsir edir. Parkların layihələndirmə prinsiplərinin əsas hissəsini yüksək keyfiyyətli ekoloji infrastruktur təşkil etməlidir. İri şəhərlərin əhalisi üçün rekreasiya zonalarında ekoloji münbit (vizual və təbii landşaft) mühitinin mövcudluğu daha vacibdir. Hazırda iri şəhərin mövcud ekoloji vəziyyəti (nəqliyyat sıxlığı, hündürmörtəbəli binalar, istehsal müəssisələri) nəzərə alınaraq və parkların layihələndirilmə mərhələsində dayanıqlı inkişaf konsepsiyası ön plana keçməlidir. Şəhər və şəhəratrafi ərazilər parklar və yaşlılıq zonaları vasitəsilə birləşməlidir.

Əsas hissə. Landşaft memarlığı obyektlərinin layihələndirilməsi zamanı əsas məqsəd– ərazinin təbii- landşaft bütövlüyü və memarlıq- landşaft mühitini qoruyaraq insanların tələbatına uyğunlaşdırmaqdır. Bu proseslərdə landşaft memarlığı qismən şəhər ekologiyası anlayışı ilə “kəşifir”. Landşaft-rekreasiya obyektinə– insanın fiziki və yaradıcı potensialının bərpa olunma prosesinin baş verdiyi təbiət və ya ona yaxın mühitdir. Landşaft rekreasiya obyektinin effektivliyi əraziyə ziyarətin rahatlığı, ekoloji və estetik komfort və doğru izolyasiyadan asılıdır [1].

Azərbaycanın iri şəhərlərində son illərdə müxtəlif funksional zonaları özündə cəmləyən parkların layihələndirilmə prosesində bu zonalar arasında əlaqə yaradan “yaşıl keçidlər” tendensiyası müasir dayanıqlı rekreasiya zonalarının yüksək keyfiyyətini müəyyən edir. Bu “yaşıl keçidlər” şəhər mühiti, təbii landşaft, biomüxtəliflik, mikroiklim kimi amillərin yaranma və mühafizə məsələlərində böyük əhəmiyyət daşıyır. Eyni zamanda, bu tip rekreasiya zonaların layihələndirilməsi gələcəkdə sosial- iqtisadi və mədəni- tarixi faktorların inkişafı, təbii mühitin mühafizəsi məsələlərini ön plana çıxarır. Gələcək illərdə, memarlar bu tip rekreasiya zonalarının təşkilində ərazi üçün nəzərdə tutulmuş rekreasiya yükü, təbii- landşaft kompleksləri, təbii resursların mühafizəsi problemlərini ön planda tutmalıdır.

Şəkil 1. Bakı şəhəri, Xətai rayonunda salınmış Gənclik parkı (2021- ci il) [1]

Bakı şəhəri, Xətai rayonunda yerləşən və 43 hektar sahəyə malik Gənclik parkının salınma tarixi 2019- 2021- ci illəri əhatə edir. Üç yüz minə qədər ağac və yaşıllıq örtüyünün təşkil etdiyi landşaft-memarlığının gözəl nümunəsi olan parkın funksional zonaları sırasına- idman, əyləncə, fiziki məhdudiyyətli insanlar, böyüklər və uşaqlar üçün zonalar daxildir. İri şəhərlərdə ekoloji vəziyyətin tarazlığını mühafizə etmək üçün görülən tədbirlər sırasında nəzərdə tutulan parkın salınması yaxın ərazidə olan yaşayış məskənlərini ətraf- mühitin mənfi təsirindən qoruyur. Rekreasiya zonasının daxilində mövcud kiçik memarlıq obyektləri və Xəzər dənizinə peyzaj insanların estetik ehtiyaclarına müsbət təsir göstərir (şək.1).

Müxtəlif tipli, iri landşaft memarlığı obyektlərinin nümunəsi olan parkın layihələndirmə həlli prosesində memarlıq və şəhərsalma normalarının uyğunluğuna ciddi nəzarət olunduğu görünür. Parkın funksional zonalaşma həllində zonaları bir- biri ilə əlaqələndirən yaşıl zolaqlar, piyada, qaçış, avtomobil və velosiped yolları nəzərdə tutulub. Müxtəlif yaş kateqoriyasını təmsil edən insanlar rekreasiya zonasında asudə vaxtını faydalı keçirməklə yanaşı ekoloji və sosial inkişaf ehtiyaclarını ödəyə bilər (şək.2).

Rekreasiya zonalarının layihələndirmə prosesini təşkil edən faktorların ilk sırasında iqlim elementləri nəzərə alınır. Bu göstəricilər həm rekreasiya zonasının ziyarətçiləri, həm də ətrafda mövcud tikililərin sakinlərinin fiziki və emosional vəziyyətini tarazlayır.

İqlim elementləri sırasını: temperatur və rütubət, hava, külək, yağıntı, günəş radiasiyası təşkil edir. Şəhər və ya hər hansı bir ərazisinin iqlim xüsusiyyətlərini müəyyən etmək üçün havanın nisbi

rütubəti, külək və temperatur göstəriciləri təhlil olunmalıdır. Əsas iqlim amillərin kritik dəyərləri iqlim xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə köməklik göstərir. Həmçinin, müxtəlif iqlim amillərinin dəyərləri funksional olaraq bir- biri ilə əlaqəlidir. Layihələndirmə prosesində nəzərə alınmalı tələblər toplusunu müəyyən etmək üçün elementlərin meyar dəyərlərini bilməklə, iqlim xüsusiyyətlərini müəyyən edib, elementlərin rahat şəraitdən uzaqlaşması dərəcəsini təyin etmək lazımdır [1].

Şəkil 2. Bakı şəhəri, Xətai rayonunda salınmış Gənclik parkının baş planı [1]

Parkların landşaft dəyərləndirilməsi aşağıdakı prinsiplər üzrə aparılır :

- Ərazinin relyefi- əsas hündürlüklərin təyini, ərazinin 10%- ə qədər, 10 % - 30 % , 30 %- dən çox relyefə meyilliliyini müəyyən edilməsi, təbii terras, dərə, yarpaqların qeyd edilməsi;
- Mikroiklim– mənfi (Ş, ŞQ, ŞŞ) və müsbət (Ş, CŞ, C, CQ) istiqamətlərdə yüksələn yamaqların, bataqlıqların, küləyin istiqaməti və s. təyin edilməsi;
- Su hövzələri və su axınlarının (təbii və süni)– su idman növlərinin və yeni su qurğularının (göl, kaskad, kanal və s.) təşkili üçün yararlı olub- olmadığını müəyyən etmək ;
- Bitki örtüyü– mövcud ağac və kolların (dəyərli və azdəyərli sahələrin müəyyən olunması), xüsusi dəyərli ağac nümunələrinin fiksasiyası.

Memarlıq- landşaft estetik qiymətləndirmə relyefin xüsusi görünüşlü sahələri, su hövzələrinin sahili, yaşıl əkililər massivi, ağaclar, kollar və digər təbii elətlərin peyzaj dəyəri olan sahələrin sxemində müəyyən olunması vasitəsilə təşkil olunur. Sxemdə illustrasiya olunan şəkillər və natura rəsmlər vasitəsilə baxış nöqtələri, panoramalar, qeyd olunur [2,4]. Dünyanın iri şəhərlərində ekoloji və sosial aspektlərin inkişafı prosesinə xüsusi diqqət yetirilir. İnnovativ texnologiyaların istifadəsi ilə müasir landşaft memarlığı nümunələri layihələndirilir. Bir çox hallarda parkların salındığı ərazilərin ilkin vəziyyəti xüsusi təhlil və rekonstruksiya tələb edir. Bir qayda olaraq bu tip ərazilərə mütəxəssislər cəlb edilir və tikinti prosesinə ciddi nəzarət olunur.

Kopenhagen limanında avstraliyalı və danimarkalı memarlar tərəfindən hərəkət edən süni adalar klasteri layihələndirilib. Arxipelaqın adaları təkrar emal olunan materiallardan hazırlanaraq, taxta ilə örtüləcək. Ziyarətçilər istirahət etmək və ya balıq ovu üçün adaya qayıqla, həmçinin üzərək çata bilər. 2018- ci ildə gələcək adaların ilk prototipi meydana gəldi. Limanın fərqli hissələrində fotosərgi və konfranslar baş tutdu (şək.3). Kopenhagen adaları yerli flora və fauna üçün yaşayış mühitini su altında, həm də səthində təşkil edəcək. Suyun alt hissəsinə balıqlar, müxtəlif dəniz canlıları axın edəcək və səth hissəsində quşların yuva qurması, ağac və kolların artırılması istiqamətində tədbirlər görülməlidir. Hər mövsüm adaların katalizator olaraq limanın müxtəlif hissələrinə köçürülməyi nəzərdə tutulur. Yeni tip davamlı urbanizm nümunəsi olan bu tip adaların əsasını təkrar emal prosesi keçmiş və istifadəsi çevik olan materiallar təşkil edir. Qış aylarında adalar

birleşərək müxtəlif tədbirlər və festivallar üçün platformaya çevriləcək. Bu layihə artıq Ən Yaxşı İctimai Məkan və Sosial Layihə nominasiyasında Taipei Design Awards mükafatlarına layiq görülüb.

Park ərazisinin böyük və ya kiçik olmasına baxmayaraq memarlıq həlli prosesində üslub və ətrafdakı tikililərin memarlıq kompozisiyası ilə uyğunluq (xüsusilə, ziyarətçilərin daha çox axın etdiyi sahələrdə) nəzərə alınmalıdır. Daha uzaq sahələr (park meşə ərazisindədirsə, daha sıx ağac örtüyü ilə əhatələnmiş hissələr) üçün elementar kiçik memarlıq obyektləri kifayət edir.

Parkların layihələndirmə prosesində daxili zonalaşmanın miqyası ilə yanaşı ümumilikdə şəhərsalma miqyasının uyğunluğuna xüsusi diqqət yetirilməlidir. Şəhərsalma miqyası– burada mövcud binaların, küçə və meydanların ölçülərinin insanların ölçüsü ilə uyğunluğudur [3,4].

Şəkil 3. Kopenhagen limanında adalar klasteri [4]

Ətraf mühitin ətraf səs- küydən mühafizəsi (avtomobil, aviasiya və s.), vibrasiya (küçə nəqliyyatı, metropoliten), elektomaqnit kirlənməsi (radiostansiya qüllələri, televiziya kompleksləri, yüksək enerjiötürücü xəttlər) ümumi kirlənmənin mənbəyini taparaq, layihələndirmə prosesində bunun qarşısının alınması üçün tədbirlərin görülməsi vacibdir [5,6].

Şəhərdə mövcud yaşıllıq zolaqlarının mövcud olduğu ərazilər (park, bağ, bulvarlar və s.) vasitəsilə insanlar həm mədəni, həm də psixoloji cəhətdən müsbət istiqamətdə inkişaf edir. Bu ekosistemləri şəhərə bir çox faydası toxunur (tozlanma, mikroiklimin tənzimlənməsi, səs izolyasiyası, hava filtrasiyası). İri şəhərlərdə parkların layihələndirmə prosesinə təsir edən sosial və ekoloji faktorları müəyyən etdikdən sonra yuxarıda bəhs olunan plan quruluşuna malik parkların mövcudluğu aşağıdakı üstünlükləri yaradır:

- Bərpa olunmayan təbii resursların gələcək nəsillər üçün mühafizəsi;
- Dayanıqlı rekreasiya sahələrinə malik sağlam, gözəl və yaşıl şəhərlər;
- İri şəhərlərin yaşayış mühitini sünilikdən uzaqlaşdırıb, rekreasiya zonaları vasitəsilə ekoloji tarazlaşmış vəziyyətə yaxınlaşdırmaq;
- Şəhərin ekoloji vəziyyəti, biomüxtəlifliyi, landşaft memarlığının mühafizəsi.

Ədəbiyyat

1. Лицкевич В.К., Конова Л.И. Учет природно- климатических условий местности в архитектурном проектировании :учебно- методические указания к курсовой расчетно- графической работе М.:МАРХИ, 44с, 2011
2. Пелихович Ю.В. Основы градостроительства и планировка населенных мест./ Курс лекций. Ставрополь, 134с, 2016
3. Реконструкция крупных городов (методическое пособие для проектировщиков). Москва, Издательство литературы по строилельству, 263с, 1972
4. Сычева А. В. Ландшафтная архитектура: Учеб. пособие для вузов. 2-е издание, испр. М: "Издательский дом "ОНИКС 21 век", 87с, 2004
5. Тетиор А.Н. Социальные и экологические основы архитектурного проектирования: учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр "Академия", 240с, 2009
6. www.architime.ru/specarch/top_10_parks

References

1. Lickevich V.K., Konova L.I. Uchet prirodno- klimaticeskikh uslovij mestnosti v arhitektornom proektirovanii :uchebno- metodicheskie ukazaniya k kursovoj raschetno- grafichekoj rabote M.:MARHI, 44s, 2011
2. Pelihovich Yu.V. Osnovy gradostroitel'stva i planirovka naseleennyh mest./ Kurs lekcij. Stavropol', 134с, 2016
3. Rekonstrukciya krupnyh gorodov (metodicheskoe posobie dlya proektirovshchikov). Moskva, Izdatel'stvo literatury po stroilel'stvu, 263s, 1972
4. Sycheva A. V. Landshaftnaya arhitektura: Ucheb. posobie dlya vuzov. 2-e izdanie, ispr. M: "Izdatel'skij dom "ONIKS 21 vek", 87s, 2004
5. Tetior A.N. Social'nye i ekologicheskie osnovy arhitektornogo proektirovaniya: ucheb. Posobie dlya stud. vyssh. ucheb. zavedenij. M.: Izdatel'skij centr "Akademiya", 240s, 2009
6. www.architime.ru/specarch/top_10_parks

Redaksiyaya daxil olma /Received 24.12.2021

Çapa qəbul olunma /Accepted for publication 24.01.2022

Məqaləyə istinad: Mustafayeva F.V. İri şəhərlərdə parkların layihələndirilmə prosesinə təsir edən sosial və ekoloji aspektlər. Elmi Əsərlər jurnalı AzMIU, s. 36-40, N1, 2022

For citation: Mustafayeva F.V. Socio- enviromental aspects affecting the design of parks in large cities. Journal of Scientific Works /Elmi eserler. AzUAC, p. 36-40, N1, 2022